

Վահան Հարությունյան

ՀՀ գլխավոր դատախազության սահմանադրական կարգի հիմունքների, պետության և հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության դատախազ, արդարադատության առաջին դասի խորհրդական

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ՝

Համառոտագիր

Հոդվածը վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետությունում որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց՝ պատժի հետագա կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի վերլուծությանը, մասնավորապես՝ ներկա և նախկին օրենսդրական կարգավորումներին, կատարված փոփոխություններին, դրանց համեմատությանը, գործնականում առաջացող խնդիրներին, ինչպես նաև դրանց լուծման համար հնարավոր նոր օրենսդրական փոփոխություններին:

Հոդվածում փորձ է արվել հնարավորինս մատչելի և հասանելի եղանակով շարադրել Հայաստանի Հանրապետությունում անկախության ձեռք բերումից հետո նոր իրավակարգի ձևավորման ընթացքում քրեակատարողական օրենսդրության կարևորագույն և բաղկացուցիչ մաս կազմող՝ ցմահ կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անձանց հիմնարար իրավունքներից մեկի՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ օրենսդրական կարգավորումները, քանի որ գործնականում դատապարտյալների շրջանում բողոքների գերակշիռ մասը վերաբերում է նրանց պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացում առաջացող խնդիրներին:

Վերլուծություն է կատարվել թե՛ նախկինում գործող օրենսդրական կարգավորումների և թե՛ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած նոր օրենսդրական կարգավորումների վերաբերյալ, ինչպես նաև վերլուծվել է դրանց տարբերությունները:

Հոդվածում նաև շարադրված է ցմահ կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անձանց՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, դրա վերաբերյալ միջազգային

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 01.09.2023 թ., գրախոսվել է 25.03.2024 թ.:

պրակտիկան: Հայաստանի Հանրապետությունում ներկայումս գործող օրենսդրական կարգավորումները համեմատվել են միջազգային պրակտիկայի հետ:

Ըստ այդմ, ցմահ կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անձանց՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացում անկյունաքարային տեղ զբաղեցնող ՀՀ արդարադատության նախարարի 2018 թվականի հունիսի 12-ի 336-Լ հրամանը կարիք ունի փոփոխման և լրամշակման՝ դատապարտյալների չափորոշիչների գնահատման և գումարման առումով:

Հիմնաբառեր - պատիժ, վաղաժամկետ, ազատում, միջազգային փորձ, օրենսդրություն, օրենսգիրք, վճարեկ, քրեական, քրեակատարողական:

Ներածություն

Անկախության ձեռք բերումից հետո Հայաստանի Հանրապետությունը ձեռնամուխ եղավ նոր իրավակարգի ձևավորմանը, այդ թվում՝ քրեակատարողական և քրեակատարողական նոր քաղաքականության իրականացմանը և դրան համահունչ օրենսդրության և իրավակիրառ համակարգի կայացմանը: Մման քաղաքականության առաջնահերթ խնդիրներից մեկը դարձավ պատժի համակարգում ազատազրկմանն այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակների և այլ միջոցների նախատեսումն ու դրանց արդյունավետության ապահովումը, այդ թվում՝ պատժից ազատելու և մասնավորապես պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կատարելագործումը: Դեռևս 2003 թվականին **Եվրախորհրդի նախարարների կոմիտեի «Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին» հանձնարարականը**² սահմանեց, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը հասարակությունում անձի վերաինտեգրումն ապահովող և կրկնահանցագործությունը, ազատազրկման բացասական հետևանքները, քրեակատարողական հիմնարկների գերբնակեցումը կանխարգելող առավել արդյունավետ միջոցներից է, պայմանով, որ հաշվի առնվեն կոնկրետ անձին վերաբերող հանգամանքները, ապահովվի արդարության սկզբունքը և դատապարտյալին ցուցաբերվի հստակ մշակված, վերահսկելի օժանդակություն հասարակությունում վերաինտեգրվելու առումով: Նույն հանձնարարականով սահմանվեց, որ յուրաքանչյուր պետություն իր օրենսդրությամբ պետք է նախատեսի և խթանի այս ինստիտուտի կիրառման հնարավորությունը դասակարգման բոլոր խմբերի դատապարտյալների, այդ թվում՝ ցմահ դատապարտվածների համար և քննարկվող ինստիտուտի կիրառման թե՛ օրենսդրական և թե՛ իրավակիրառ պրակտիկան համահունչ դարձնի ժողովրդավարական երկրների հիմնարար սկզբունքներին, որտեղ առաջ-

² Մանրամասն տե՛ս Եվրախորհրդի նախարարների կոմիտեի «Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին» հանձնարարականը /<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800ccb5a/>

նահերթը մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ու երաշխավորումն է: Թեև պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը նորություն չէր ՀՀ-ի համար, այնուհանդերձ նշված հանձնարարականը վեր հանեց այն կարևորագույն խնդիրները, որոնց հրատապ լուծման պարագայում միայն հնարավոր կլինի խոսել պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի արդյունավետության, դատապարտյալների վերաինտեգրման, նրանց կողմից նոր հանցագործությունների կանխարգելման մասին: Հարկ է նշել, որ քննարկվող ինստիտուտը ՀՀ-ում բավականին հաճախ է կիրառվում: ՀՀ դատական վիճակագրության վերլուծությունը վկայում է, որ պատիժը դեռևս լրիվ չկրած, սակայն պատժից ազատված դատապարտյալների շրջանում գերակշռողը պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կիրառմամբ ազատված անձինք են:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը գործում է նաև Արևմտյան Եվրոպայի բոլոր երկրների քրեական իրավունքի համակարգերում: Որոշ երկրներում այն գոյություն ունի շուրջ մեկ դարից ավելին: Պետք է նշել, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտն իրավական համակարգերում ի սկզբանե նշանակալից նորամուծություն է եղել, որը էապես փոխել է քրեական իրավունքում պատժի վերաբերյալ գոյություն ունեցող մոտեցումները: Պատժի և դատապարտյալի ուղղման/վերաուցիալականացման վերաբերյալ քրեական իրավունքում մոտեցումները փոխվել են մասնավորապես 18-րդ դարի վերջից՝ սկսած Մոնտեսքիոյի, Չեզարե Բեկարիայի և Վոն Ֆյորբախի գիտական աշխատանքների և հետազոտությունների ազդեցության ներքո:

Դատապարտյալի՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հնարավորությունը նրա իրավական կարգավիճակի կարևոր բաղադրիչներից մեկն է, որի համար անհրաժեշտ են ինչպես օրենսդրական հիմքեր, այնպես էլ պրակտիկ կիրառելիության մեխանիզմներ: Ներկայումս ՀՀ-ում պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը նախատեսված է քրեական և քրեակատարողական օրենսդրությամբ, ինչպես նաև ՀՀ արդարադատության նախարարի 2018 թվականի հունիսի 12-ի 336-Լ հրամանով: Նախատեսված կարգավորումներն ու օրենսդրական հիմքերը կարծես թե բավարար լծակներ են համակարգը աշխատեցնելու համար, մինչդեռ գործնականում պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգում նկատելի են բազմաթիվ խնդիրներ, ինչով պայմանավորված՝ համակարգը վերանայման կարիք ունի:

Ելնելով թեմայի կիրառման առանձնահատկություններից, կարգավորման խնդիրներից և վիճակագրական տվյալների վերլուծությունից՝ հողվածի արդիականությունը կասկած չի առաջացնում:

Սույն աշխատությունը նպատակ է հետապնդում ներկայացնել ներկայումս ՀՀ-ում պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգի օրենսդրական հիմքերն ու կարգավորումները, գոյություն ունեցող միջազգային ստանդարտ-

ներն ու լավագույն փորձը: Վերջիններիս և ՀՀ-ում նախատեսված համակարգի համեմատական վերլուծությունը վեր կհանի գործող խնդիրներն ու դրանց պատճառները՝ հնարավոր լուծումներ առաջարկելու մտադրությամբ:

**ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ
ՀՀ-ՈՒՄ: ՕՐԵՆՍԴԻԱԿԱՆ ԿԱՐԳՎՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ,
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ ԱՌԱՋԱՑՈՂ
ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

Ազատությունից զրկված անձանց իրավական կարգավիճակի կարևորագույն բաղադրատարրերից է պատժից ազատման ինստիտուտների արդյունավետ գործունեությունը: Այս առումով ՀՀ-ում, ի թիվս այլ հնարավորությունների ու մեխանիզմների, առանձնակի կարևորություն ունի պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը: Վերջինս մշտապես եղել և շարունակում է մնալ հանրության և քրեական արդարադատության ոլորտի մասնագետների ուշադրության կենտրոնում, ինչը պայմանավորված է ինչպես այս ինստիտուտի կարևորությամբ, այնպես էլ դրա գործունեության ընթացքում դրսևորված խնդիրների բազմազանությամբ: Վերջին տարիներին պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը մշտապես եղել է քննադատությունների կենտրոնում և ազատությունից զրկված անձանց բողոքի հիմնական առարկան, ինչն էլ հանգեցրել է համակարգի շարունակական փոփոխությունների:

Այսպես, 2017 թվականի ընթացքում օրենսդրական փոփոխություններ տեղի ունեցան պատժի կրումից վաղաժամկետ ազատման համակարգում, ինչին հաջորդեցին նաև պրակտիկայում փոփոխությունները: Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության քրեական և քրեակատարողական օրենսգրքերում կատարվեցին մի շարք փոփոխություններ. որոնք միտված էին մասնավորապես Անկախ հանձնաժողովների վերացմանը և գործընթացում ի հայտ եկող բազմաթիվ խնդիրների լուծմանը:

Գործընթացում ի հայտ եկող բազմաթիվ խնդիրները հիմք հանդիսացան օրենսդրական շարունակական փոփոխությունների: Նախ պետք է նշել, որ Անկախ հանձնաժողովների ձևավորման մասին ՀՀ նախագահի հրամանագիրը ուժը կորցրել է և անկախ հանձնաժողովները ինստիտուցիոնալ առումով այլևս գոյություն չունեն և ընդգրկված չեն պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացում:

Համաձայն 2018 թվականի օրենսդրական կարգավորումների՝ ինստիտուցիոնալ առումով պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցում հիմնական դերակատարումն ընկավ ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայությունների վրա:

Պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի ար-

դյունավետության բարձրացման նպատակով Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության կողմից մշակվեց և 2018 թվականի մայիսի 23-ին Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից երկրորդ ընթացմամբ և ամբողջությամբ ընդունվեց «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին», «Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին», «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին» և «Պրոբացիայի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքների նախագծերի փաթեթը:

Սահմանադրության 2015 թվականի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության նախագահին վերապահված լիազորություններով պայմանավորված՝ անհրաժեշտություն էր առաջացել դադարեցնել անկախ հանձնաժողովների գործունեությունը, բացի այդ, անկախ հանձնաժողովի գործունեության ընթացքում ծագել էին մի շարք խնդիրներ, որոնք նվազեցնում էին պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու գործընթացի արդյունավետությունը:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ օրենսդրական փոփոխություններով պատժի կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու գործընթացում կատարվեցին մոդելային և ընթացակարգային փոփոխություններ, որոնց առանձնահատկությունները հետևյալն են.

- Դատապարտյալի կողմից դիմումի ներկայացման ընթացակարգ.

Փոփոխություններով ամրագրվեց, որ պատժի կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու գործընթացի մեկնարկը պայմանավորում է ոչ միայն պատժի ժամկետի օրենքով սահմանված մասը կրելու, այլ նաև դատապարտյալի դիմումի առկայության հետ: Այլ կերպ՝ գործընթացը սկսվում է, երբ դատապարտյալն ինքն է դիմում ներկայացնում պատժի կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու համար: Ընդ որում՝ դիմումը պետք է ներկայացվի պատժի ժամկետի՝ օրենքով սահմանված մասը լրանալուց ոչ շուտ, քան երեք ամիս առաջ: Դիմումի ներկայացման կարգի մասին պատժի կատարող հիմնարկի վարչակազմը նախօրոք պարտավոր է ծանուցել դատապարտյալին:

- Քրեակատարողական ծառայություն - պրոբացիայի ծառայություն - դատարան մոդելի գործարկում.

Փոփոխությունների արդյունքում դատապարտյալի պատշաճ վարքագիծը և նրա կողմից նոր հանցագործություն կատարելու հավանականությունը գնահատող հանգամանքների վերաբերյալ զեկույցներ են տրամադրում մասնագիտացված երկու կառույցներ, որոնք ունեն մարդկային և նյութական անհրաժեշտ ռեսուրսներ: Քրեակատարողական ծառայությունը պետք է կարողանա պատշաճ կերպով գնահատել դատապարտյալի անձը և վարքագիծը պատժի կրման

ընթացքում, իսկ Պրորացիայի ծառայությունը՝ հասարակություն վերաինտեգրվելու հնարավորությունը:

- Դատապարտյալի իրավունքները.

Չեկույցների կազմման ընթացքում դատապարտյալը պահպանում է այն իրավունքները, որոնք նրան վերապահվել էին անկախ հանձնաժողովի նիստին մասնակցելու համար: Այսպես, դրական զեկույցների դեպքում՝ մինչև զեկույցները դատարան ներկայացնելը, իսկ զեկույցներից առնվազն մեկի բացասական լինելու դեպքում՝ մինչև պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի կողմից որոշում ընդունելը, դատապարտյալն իրավունք ունի.

- 1) իրեն մատչելի ձևով, այդ թվում՝ համապատասխան մասնագետի միջոցով ծանոթանալու իր վերաբերյալ կազմված նյութերին և անվճար ստանալու դրանց պատճենները,
- 2) ներկայացնելու բացատրություններ և փաստաթղթեր, հանդես գալու հայտարարություններով,
- 3) հայտնելու իր կարծիքը իրեն վերաբերող հարցերի քննարկման ժամանակ,
- 4) ստանալ իր վերաբերյալ կազմված զեկույցները,
- 5) հայերենին չտիրապետելու դեպքում պետության միջոցների հաշվին օգտվելու թարգմանչի ծառայություններից,
- 6) օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ այլ իրավունքներ:

Օրենսդրական փոփոխություններով ընդունված ընթացակարգի համաձայն՝ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը օրենքով նախատեսված ժամկետը լրանալուց մեկ ամիս առաջ պարտավոր է դատապարտյալին գրավոր կերպով ծանուցել դիմում ներկայացնելու կարգի մասին: Դատապարտյալի գրավոր դիմումն ստանալու պահից երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմն այդ մասին պաշտոնապես ծանուցում է պրորացիայի ծառայությանը: Դատապարտյալի գրավոր դիմումն ստանալուց հետո արդարադատության ոլորտում Կառավարության քաղաքականությունը մշակող նախարարի՝ ՀՀ արդարադատության նախարարի սահմանած ժամկետում և կարգով պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմն այդ մասին պաշտոնապես ծանուցում է քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմնին՝ կցելով դատապարտյալի անձնական գործի ամփոփ տեղեկանքը և անհրաժեշտ այլ փաստաթղթերը: Քրեակատարողական ծառայությունը և պրորացիայի ծառայությունը պաշտոնական ծանուցումն ստանալուց հետո 80 օրվա ընթացքում կազմում և ներկայացնում են Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված հանգամանքների վերաբերյալ զեկույցներ:

Եթե քրեակատարողական ծառայության և պրորացիայի ծառայության զեկույցները դրական են, ապա պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը դատապարտյալի նկատմամբ նշանակված պատժի ժամկետի՝ օրենքով սահմանված

մասը լրանալուց հետո երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում ընդունում է դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը դատարան ներկայացնելու մասին որոշում և յոթ աշխատանքային օրվա ընթացքում միջնորդագրով ներկայացնում դատարան: Եթե քրեակատարողական ծառայության և պրոբացիայի ծառայության զեկույցներից մեկը բացասական է, ապա պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը ընդունում է դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը դատարան ներկայացնելու մասին որոշում, եթե դատապարտյալը տալիս է գրավոր համաձայնություն, և յոթ աշխատանքային օրվա ընթացքում միջնորդագրով ներկայացնում դատարան: Եթե քրեակատարողական ծառայության և պրոբացիայի ծառայության զեկույցները բացասական են, ապա պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը դատապարտյալի նկատմամբ նշանակված պատժի ժամկետի՝ օրենքով սահմանված մասը լրանալուց հետո երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում ընդունում է դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը դատարան չներկայացնելու մասին որոշում: Այս դեպքում դատապարտյալը կարող է որոշումը բողոքարկել դատարան:

Այս կապակցությամբ անկյունաքարային նշանակության ունեցավ նաև ՀՀ արդարադատության նախարարի՝ «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայությունների կողմից պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ զեկույցների կազմման կարգը և պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով ներկայացվող փաստաթղթերի օրինակելի ձևերը հաստատելու մասին» 2018 թվականի հուլիսի 12-ի 336-Լ հրամանը, որով սահմանվեց նոր ձևաչափ և չափանիշներ՝ պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար, մասնավորապես ներդրվեց չափորոշիչների գնահատման և գումարման համակարգը:

Նշված կարգավորումները թեպետև միտում ունեն ավելի արդյունավետ դարձնել պատժի կրումից ազատման ինստիտուտի գործունեությունը, սակայն օրենսդրական նման կարգավորումները արդեն իսկ հիմք են տալիս որոշակի մտահոգությունների:

Ինչպես քրեակատարողական ծառայության, այնպես էլ պրոբացիայի ծառայությունների կողմից ներկայացվող զեկույցները պետք է արտացոլեն դատապարտյալի վերասոցիալականացմանն ուղղված նախադրյալները, վարքագծի փոփոխություններն ու հեռանկարները, ինչը պահանջում է դատապարտյալի

հետ ստատիկ և դինամիկ պլանով աշխատանք և, ըստ այդմ, նաև հստակ չափանիշներ ու պայմաններ՝ այդ աշխատանքը և, ըստ այդմ, դատապարտյալի վարքագծի փոփոխությունները գնահատելու համար: Մինչդեռ, դեռևս տեսանելի չեն վարքագծի փոփոխությունները գնահատելու հստակ և իրատեսական չափանիշները:

Այս համատեքստում խիստ խոցելի է ՀՀ արդարադատության նախարարի վերոհիշյալ հրամանը մի շարք պատճառաբանություններով. դատապարտյալներին տրամադրվող միավորները հիմնականում չեն արտացոլում նրանց իրական վարքագիծը պատժի կրման ընթացքում, երբեմն անգամ սուբյեկտիվ կարծիք են ձևավորում դատապարտյալների վերաբերյալ, ինչպես նաև խախտվում է դատապարտյալների միջև հավասարության սկզբունքը:

Նշվածի վառ ապացույցն է այն, որ մի դեպքում դատապարտյալին տրվում է 1 միավոր պատժի կրման ողջ ընթացքում ընդամենը մեկ անգամ շաշկի կամ բիլիարդ խաղալու համար, իսկ մեկ այլ դատապարտյալի նույն 2 միավորն է հատկացվում պատժի կրման ընթացքում տասնյակից ավելի վերասոցիալականացման միջոցառումների մասնակցելու համար:

Մինևույն ժամանակ նույն միջոցառումներին մասնակցելը համարվում է նաև վերասոցիալականացման միջոցառումներին մասնակցություն և տրվում է ևս 3 միավոր: Արդյունքում՝ բազմաթիվ դեպքերում ստացվում է արհեստական դրական գեկույցներ:

Իսնդրահարույց է նաև գեկույցի կազմման այն կետը, որով հանցանքը մինչև 28 տարեկանը կատարելու համար դատապարտյալին միավոր չի տրվում, իսկ 28 տարեկանից բարձր տարիքում հանցանք կատարած դատապարտյալներին տրվում է 1 կամ 2 միավոր:

Նման մոտեցումը նույնպես չի կարող համարվել արդարացի և խտրական մոտեցում է առաջացնում դատապարտյալների միջև:

Այս առումով հարկ է արձանագրել, որ քրեակատարողական ծառայության կողմից գեկույցի կազմման գործընթացում ի հայտ եկող այս և բազմաթիվ այլ խնդիրների կապակցությամբ տարբեր իրավակիրառ մարմինների կողմից նախատեսվել է ՀՀ արդարադատության նախարարի նշված հրամանի փոփոխություններ:

Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի գործընթացում կարևոր նշանակություն ունի նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից այդ կապակցությամբ կայուն նախադեպային իրավունքի ձևավորումը, համաձայն որի՝ ուղղվելու համար ազատագրկման ձևով պատժի մնացած մասը դատապարտյալի կողմից կրելու կարիք չունենալու վերաբերյալ դատարանների հետևությունները պետք է կառուցված լինեն պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների՝ քրեակատարողական հիմնարկում դատապարտյալի գտնված լինելու ամբողջ

Ժամանակահատվածում վերջինիս վարքագծի, նրա անձի և կատարված հանցագործությունների մասին տվյալների բազմակողմանի ուսումնասիրության, վերլուծության և համակցության մեջ գնահատման վրա³:

Նշվածն ուշագրավ է ոչ միայն դատապարտյալի անձի վերաբերյալ ճիշտ պատկերացում կազմելու, այլև նրա ուղղման և վերասոցիալականացման՝ ընդունելի աստիճանի հասած լինելու կապակցությամբ հիմնավոր կանխատեսում անելու տեսանկյունից:

Ուշադրության է արժանի նաև պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցում քրեակատարողական ծառայության՝ որպես պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի վարքը գնահատող և պրոբացիայի պետական ծառայության՝ որպես պրոբացիայի միջոցով դատապարտյալի վերասոցիալականացման գործընթացն իրականացնող մարմինների գեկույցների բացասական լինելը: Տվյալ դեպքում, դատապարտյալի վերասոցիալականացման ընդունելի աստիճանի հասած լինելու նախադրյալները և պատժի հետագա կրման նպատակահարմարությունը գնահատելու հարցում դատարանը՝ որպես քննարկվող ինստիտուտի գործադրման հնարավորության առնչությամբ վերջնական որոշում կայացնող մարմին, պետք է հաշվի առնի նաև մասնագիտական, խորհրդատվական բնույթ կրող վերոհիշյալ մարմինների դիրքորոշումները:

2022 թվականի հուլիսի 1-ին գործողության մեջ դրված ՀՀ քրեական, քրեակատարողական և քրեական դատավարության օրենսգրքերով նույնպես որոշակի փոփոխություններ կատարվեցին պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացում: Մասնավորապես. ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքով պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու համար ժամկետների հաշվարկի առումով տեղի ունեցավ փոփոխություն, այն է՝ ժամկետը հաշվարկելու համար կարևորվում է ոչ թե արարքի ծանրությունը, այլ դրա համար դատարանի կողմից նշանակված պատժաչափը:

Այսինքն՝ ընդունվեց անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենք (ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, երբ ծանր հանցագործություն կատարելու համար դատապարտյալը պետք է կրեր նշանակված պատժի կեսը՝ նոր օրենսգրքով սահմանված է նշանակված պատժի մեկ երրորդը կրելու դատավարական անհրաժեշտությունը), սակայն ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքով այդ դրույթին հետադարձ ուժ տալու մասին իրավակարգավորում չնախատեսվեց, այլ կերպ ասած՝ մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը ազատագրված մասն ավելի դատապարտված դատապարտյալների համար նշված փոփոխությունը չունի հետադարձ ուժ, քանի որ դրա հետադարձ ուժ ունենալու մասին ՀՀ քրեական

³ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Գարիկ Ստեփանի Դավթյանի վերաբերյալ նախադեպային որոշումը:

օրենսգրքում և «ՀՀ քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելու մասին» ՀՀ օրենքում նշում առկա չէ:

Ինչպես ՀՀ գործող քրեական օրենսգիրքը, այնպես էլ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգիրքը, դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար նախատեսել է 3 նախապայման, այն է՝

- ա) պատժի ժամկետի սահմանված նվազագույն չափի կրելը,
- բ) պատշաճ վարքագիծ դրսևորելը,
- գ) նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը⁴:

Վերը հիշատակված երեք նախապայմանների բացակայությունն ինքնին դատավարական արգելք է հանդիսանում անձի՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը դատարանում քննարկելու համար:

Վերաբերելի իրավակարգավորումներից տեսանելի է, որ օրենքով սահմանված նախապայմաններից մեկի՝ պատժի ժամկետի սահմանված նվազագույն ժամկետի կրումը նախատեսված է միայն քրեական օրենսգրքով, իսկ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով նախատեսված են պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի վերաբերելի այլ հանգամանքներ, մասնավորապես՝ քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայության կողմից կազմվող զեկույցների բովանդակությունը, դրանք կազմելու ժամկետները, չափանիշները, այդ գործընթացում դատապարտյալի և քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի իրավունքները և պարտականությունները:

Այսինքն՝ ՀՀ քրեակատարողական օրենսդրությամբ սահմանված չէ որևէ նորմ, որտեղ կկարգավորվի դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար պայմանների առկայություն, մասնավորապես՝ պատժի ժամկետի կրած լինելու նվազագույն չափի վերաբերյալ: Հետևաբար, այս համատեքստում քրեակատարողական և քրեական օրենսդրության խնդիրները տարբեր են և չեն կարող նույնացվել:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով նախատեսված պատիժների կատարման, դրանց կարգին ու պայմաններին վերաբերելի իրավակարգավորումներն ընդգրկված են ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 17-րդ գլխում, որում ներառված են դատապարտյալին համապատասխան անվտանգային գոտու խիստ և մեղմ պայմաններում պահելու, ինչպես նաև առանձին պահելու կարգը, նյութակենցաղային ապահովումը, դատապարտյալների տեսակցությունները, հանձնույնքներ և ծանրոցներ ստանալուն, նամակագրության, հեռախոսակապից և տեսազանգից օգտվելուն, մեկնումներ տրամադրելուն վերաբերող դրույթները:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով նախատեսված դրույթի, այն է՝ պատիժների կատարումը, դատապարտյալի նկատմամբ քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցների կիրառումը կարգավորվում են դրանց կատարման կամ կիրառման պահին գործող քրեակատարողական օրենսդրությամբ: Համադրված

⁴ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 85:

վերլուծությունից տեսանելի է, որ այն չի պարունակում որևէ իրավակարգավորում պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի կիրառման, օրենքով սահմանված պայմանների՝ պատժի ժամկետի սահմանված նվազագույն չափը կրելու, պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու և նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելու մասին, քանի որ հիշյալ ինստիտուտն իր բնույթով հանդիսանում է բացառապես քրեաիրավական ինստիտուտ, հետևաբար չի կարող նույնականացվել ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով նախատեսված խնդիրների հետ:

Ինչ վերաբերվում է օրենքին հետադարձ ուժ տալու հարցին, ապա հարկ է նշել, որ դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու պայմաններից մեկը՝ կրած ժամկետի նվազագույն չափը, թեև ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքով սահմանված կարգով առավել բարենպաստ է դատապարտյալի համար, սակայն չի կարող կիրառվել, քանի որ թե՛ ՀՀ քրեական օրենսգրքով և թե՛ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով տվյալ իրավանորմի հետադարձության ուժի մասին որևէ նշում առկա չէ:

Օրենքին հետադարձ ուժ տալու խնդրո առարկա հարցի վերաբերյալ որևէ դրույթ առկա չէ նաև «ՀՀ քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելու մասին» 2022 թվականի հունիսի 9-ի ՀՀ օրենքում⁵:

Այսինքն, եթե դատապարտյալը հանցանքը գործել է և դատապարտվել է ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի գործողության ժամանակահատվածում, հետևաբար նրա նկատմամբ կիրառելի են եղել ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի դրույթները, և չնայած այն հանգամանքին, որ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի վիճարկվող դրույթը առերևույթ բարելավվում է դատապարտյալի վիճակը, սակայն, ինչպես վերը նշվեց դրա հետադարձության ուժի մասին որևէ օրենքով կարգավորում չի նախատեսվել:

Հարկ է արձանագրել նաև, որ 2018 թվականի ընթացքում ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներից պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվել է 530 դատապարտյալ: Եթե նշված թիվը համեմատենք դրան նախորդող 3 տարիներին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատված դատապարտյալների թվաքանակի հետ, ապա դրական աճի միտումն ակնհայտ է:

Մասնավորապես, 2016 թվականին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվել է 115 դատապարտյալ, 2017 թվականին՝ 362 դատապարտյալ (250-ով կամ 217,4 %-ով ավելի), իսկ 2018 թվականին՝ 530 դատապարտյալ (165-ով կամ 45,2%-ով ավելի):

Պետք է փաստել, որ 2016 թվականի հետ համեմատած՝ 2017-2018 թվականների ընթացքում պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու

⁵ «ՀՀ քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելու մասին» 2022 թվականի հունիսի 9-ի ՀՀ օրենք

վերաբերյալ քննված գործերի և կայացված դատական ակտերի թվի էական աճը հիմնականում պայմանավորված է եղել պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացի ոլորտում 2017 թվականի մարտի 1-ին կատարված օրենսդրական բարեփոխումներով, որոնց արդյունքում էլ առավել երաշխավորվել է այս ոլորտում դատապարտյալների դատական պաշտպանության իրավունքը⁶:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Հարկ է անդրադառնալ նաև պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 2003 թվականի սեպտեմբերի 24-ի թիվ Rec(2003) 22 հանձնարարականին: Նշյալ հանձնարարականի ընդունման որոշումը 2000 թվականի Բանտային գերբեռնվածության ու դատապարտյալների քանակի նվազեցման վերաբերյալ հանձնարարականի տրամաբանական շարունակությունն էր: Հանձնարարականների հաջորդականությունը և պայմանական ազատման վերաբերյալ հանձնարարականի բովանդակության ուսումնասիրությունը վկայում են այն մասին, որ վաղաժամկետ ազատման հիմնական և կենտրոնական նպատակներից մեկը քրեակատարողական հիմնարկների բեռնաթափումն է: Միևնույն ժամանակ, պայմանական վաղաժամկետ ազատումը նպատակ է հետապնդում դատապարտյալներին օգնել քրեակատարողական հիմնարկի կյանքից հասարակություն վերադառնալու հարցում ազատությանը հաջորդող համապատասխան պայմանների և հսկողության միջոցով:

Ըստ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի վերոհիշյալ հանձնարարականի՝ առկա են պայմանական վաղաժամկետ ազատման երկու հիմնական համակարգեր՝

- 1) հայեցողական,
- 2) պարտադիր:

Հայեցողական համակարգով գործող պայմանական վաղաժամկետ ազատման պարագայում օրենքով հստակ պետք է սահմանված լինի պատժի այն նվազագույն ժամանակահատվածը, որը պետք է կրի դատապարտյալը: Տվյալ նվազագույն ժամկետը վրա հասնելու դեպքում իրավասու մարմինները պետք է սկսեն ազատման ընթացակարգը: Սույն համակարգի պարագայում պետք է սահմանված լինեն հստակ և հասկանալի չափանիշներ: Ավելին՝ նման չափանիշները պետք է իրատեսական լինեն՝ հաշվի առնելով դատապարտյալի անհատական, սոցիալական և տնտեսական առանձնահատկություններն ու վերականգնողական ծրագրերի առկայությունը: Օրենքով լիազորված մարմնի կողմից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը մերժող որոշումը կայացնելու դեպքում պետք է նշանակվի նաև հարցի հաջորդ լսման օրը, որը կապահովի դատապարտյալների կողմից ազատման համար կրկին դիմելու հնարավորությունը:

⁶ ՀՀ դատախազության 2018 թվականի գործունեության մասին հաղորդում Ազգային Ժողով:

Պարտադիր վաղաժամկետ ազատման համակարգի դեպքում օրենքով սահմանվում է միայն պատժի նվազագույն ժամանակահատվածը, որը պետք է հաշվի առնվի ազատման հարցը քննելիս:

Անդրադառնալով դիմումի առկայության դեպքում նշյալ ինստիտուտների իրացման միջազգային փորձին՝ հարկ է նկատել, որ քննարկվող հարցի առնչությամբ միասնական մոտեցումը բացակայում է: Կան երկրներ, որտեղ պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը քննվում է դատապարտյալի դիմումի հիման վրա (Ֆրանսիա, Գերմանիա, ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Կանադա), և կան երկրներ, որտեղ քննվում է մեխանիկորեն (Իսպանիա, Նիդեռլանդներ, Պորտուգալիա, Խորվաթիա):

Օրինակ՝ Ֆրանսիայում դատապարտյալը պետք է դիմում ներկայացնի պատիժների կատարման գծով դատավորին կամ դատարան:

Գերմանիայում նույնպես դատապարտյալը պետք է դիմում ներկայացնի տարածքային դատարաններում պատիժների կատարման հարցերով քրեական պալատ:

Իսպանիայում պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցի քննությունը պետք է սկսվի մեխանիկորեն, հակառակ դեպքում դատապարտյալը կարող է բողոք ներկայացնել:

Սույն համատեքստում անդրադարձ կատարելով միջազգային ստանդարտներին՝ անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի ներկայացրած դիրքորոշումները:

Մասնավորապես՝ Հուսսեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (տե՛ս Abed Hussain v. the United Kingdom, գանգատ թիվ 21928/93, 1996 թվականի փետրվարի 21-ի վճիռ) գործով Եվրոպական Դատարանը նշել է.

«59. Այնպիսի սկզբունքային նշանակություն ունեցող գործերով, որպիսին են ազատությունից զրկելու հետ կապված գործերով, և երբ ծագում են հարցեր, կապված, օրինակ, դիմողի բնավորության և հոգեվիճակի գնահատման հետ, արդար դատավարության ապահովման համար կարող է անհրաժեշտ լինել, որպեսզի դիմողը ներկա լինի դատավարությանը:

60. Դիմողի իրավիճակի պես իրավիճակներում, երբ քննարկվում է ազատագրվման զգալի ժամկետի հետ կապված հարց, և որտեղ նրա բնավորությանը բնորոշ գծերը և հասունության աստիճանը կարևոր դեր են խաղում որոշելու, թե վտանգավոր է արդյոք նա հանրության համար, 5-րդ հոդվածի 4-րդ կետը պահանջում է բանավոր լուսմներ մրցակցային դատավարության ենթատեքստում, որը ենթադրում է դիմողի շահերի օրինական ներկայացուցչություն ու վկաներ իրավիճակում և հարցաքննելու հնարավորություն»:

Մեկ այլ՝ Ամուրն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով⁷ Եվրոպական Դատարանը նշել է.

«50. Պնդելով, որ ցանկացած ազատագրկում պետք է տեղի ունենա օրենքով սահմանված կարգով՝ Կոնվենցիայի 5 (1) հոդվածը նախևառաջ պահանջում է, որպեսզի ցանկացած կալանավորում կամ ձերբակալում ունենա իրավական հիմնավորում ներպետական օրենսդրության մեջ: Սակայն այս բառերը ոչ միայն հղում են պարունակում ներպետական օրենսդրությանը, ինչպես «օրենքին համապատասխան» և «օրենքով նախատեսված» արտահայտությունները, որոնք առկա են 8-11 հոդվածների երկրորդ կետում: Այս բառերը նաև վերաբերում են օրենքի որակին՝ պահանջելով, որպեսզի այն համապատասխանի օրենքի գերակայության սկզբունքին, որը բնորոշ է Կոնվենցիայի բոլոր հոդվածներին: Որպեսզի հավաստիանալ՝ համապատասխանում է արդյոք ազատագրկումը ազգային օրենսդրության հետ համատեղելիության սկզբունքին, դատարանը պետք է ոչ միայն գնահատի քննարկվող ոլորտի ազգային օրենսդրությունը, այլև գնահատի այլ իրավական ակտերի որակը, որոնք կիրառվել են քննարկվող անձանց հանդեպ: Այս իմաստով որակը ենթադրում է, որ եթե ազգային օրենքը պահանջում է ազատագրկում, հատկապես քաղաքական ապաստան խնդրող օտարերկրյա քաղաքացիների նկատմամբ, ապա այն պետք է բավարար չափով մատչելի և ճշգրիտ լինի՝ կամայականության վտանգից խուսափելու համար»:

Հետևաբար, պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ հարցի քննությունը պետք է՝

- հիմնված լինի օրենքով սահմանված, մատչելի և կանխատեսելի ընթացակարգերի վրա,
- իրականացվի մրցակցային սկզբունքով,
- կայացված որոշումը պետք է լինի պատճառաբանված և օբյեկտիվ, իսկ որոշման հետ դատապարտյալի անհամաձայնության դեպքում դատապարտյալն իրավունք ունենա բողոքարկելու այն:

Անհրաժեշտ է փաստել, որ քննարկվող հարցի շուրջ միջազգային փորձում (խոսքը վերաբերում է այն պետություններին, որտեղ, բացի դատական կարգից, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ վերջնական որոշում կարող է կայացվել նաև հանձնաժողովային կարգով) ներդաշնակություն չի տիրում:

Այսպես, Խորվաթիայում պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին որոշում կայացնում է հանձնաժողովը, որը բաղկացած է 4 (5) անդամից: Հանձնաժողովի անդամներին նշանակում է արդարադատության նախարարը: Անդամներից մեկը քրեակատարողական վարչության կենտրոնական գրասենյակի ներկայացուցիչ է, մյուսը՝ պետական փաստաբանների գրասենյակի ներկայացուցիչ, երկու դատավոր և մեկ ոչ մշտական հիմունքներով պատիժը նշանակող

⁷ Stéu Amuur v. France, զանգստ թիվ 19776/92, 1996 թվականի հունիսի 25-ի վճիռ:

դատավոր, որին ենթակա են տվյալ պատժի կրման վայրի գործերը: Հանձնաժողովի գործունեության կարգը սահմանում է արդարադատության նախարարը:

Կանադայում պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին որոշումների կայացման բացառիկ իրավունքը պատկանում է պայմանական վաղաժամկետ ազատման ազգային հանձնաժողովին: Այս հանձնաժողովը բաղկացած է ոչ ավելի, քան 45 լրիվ դրույքով և մի քանի կես դրույքով աշխատող անդամներից, որոնց՝ նախարարի առաջարկությամբ նշանակում է Կանադայի գլխավոր նահանգապետը՝ համապատասխանաբար 10 և 3 տարի ժամկետով: Անդամները պետք է ունենան կրթություն տարբեր ոլորտներում՝ իրավաբանություն, քրեաբանություն, սոցիալական աշխատանք, հոգեբանություն և այլն:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողովները բաղկացած են նախկին բանտային ծառայողներից կամ այլ հաստատություններում (հանախ բանտերում) ծառայող անձանցից: Հանձնաժողովները, որպես կանոն, գտնվում են պետական գործադիր մարմնում, ընդ որում՝ անդամներին նշանակում է նահանգապետը:

Մեծ Բրիտանիայում 2005 թվականին ուժի մեջ մտած Քրեական արդարադատության ակտի ուժով որոշակի ժամկետով ազատագրվման դատապարտված անձանց պայմանական վաղաժամկետ ազատումը դարձավ պարտադիր՝ պատժի համապատասխան մասը կրելուց հետո: Այս դեպքում համապատասխան պայմաններ է նշանակում բանտի վարչակազմը: Առանձին հանցագործությունների դեպքում պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ որոշումները կայացնում է պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողովը: 2016 թվականի դրությամբ հանձնաժողովի կազմում ընդգրկված է 206 անդամ՝ դատավորներ, հոգեբաններ, քրեաբաններ, պրոբացիայի ծառայողներ, հաշտարարներ, փաստաբաններ, գիտնականներ և այլ անկախ անձինք: Հանձնաժողովն իր գործառնություններն իրականացնում է բազմազան ընթացակարգերով՝ որոշ դեպքերում՝ միայն գրավոր կերպ, որոշ դեպքերում՝ բանավոր, 1 կամ 3 անդամներով:

Խնդրո առարկայի մասին առավել ամբողջական պատկերացում կազմելու նպատակով դիտարկենք, թե ինչպես են կարգավորված պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտին վերաբերող հիմնահարցերը տարբեր երկրներում:

Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության քրեական օրենսգրքի հոդված 57-ի համաձայն՝ որոշակի ժամկետով ազատագրվման ձևով պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը կարող է կիրառվել դատարանի կողմից, եթե՝

- 1) դատապարտյալը կրել է պատժի 2/3-ը, սակայն երկու ամսից ոչ պակաս,
- 2) անձի ազատումը ընդունելի է՝ հաշվի առնելով նաև հասարակության անվտանգության ապահովման շահերը,
- 3) դատապարտյալը համաձայն է, որ իր նկատմամբ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառվի:

Որոշ դեպքերում դատարանն իրավունք ունի պայմանական վաղաժամկետ ազատել նաև պատժի կեսը, սակայն վեց ամսից ոչ պակաս ժամկետով ազատագրվում կրած անձին՝ երկու ինքնուրույն հիմքերի առկայության դեպքում, այն է՝ 1) դատապարտյալը ազատագրվման ձևով պատիժ է կրում առաջին անգամ, և նշանակված պատիժը չի գերազանցում երկու տարին, 2) դատապարտյալի անձը, նրա կատարած արարքի բնույթը, ազատագրվման վայրում գտնվելու ժամանակ նրա զարգացումը թույլ են տալիս կոնկրետ դեպքը գնահատել որպես առանձնահատուկ: Գերմանիայի քրեական օրենսգրքի հոդված 57-ը սահմանում է, որ ցմահ ազատագրվման դատապարտված անձը կարող է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվել, եթե դատապարտյալը փաստացի կրել է ազատագրվման 15 տարին, հասարակության համար վտանգ չի ներկայացնում, և նրա կողմից պատժի հետագա կրման անհրաժեշտություն չկա: Ի դեպ, հարցի նման կարգավորում է նախատեսված նաև Շվեյցարիայի քրեական օրենսդրությամբ:

Ավստրիայի քրեական օրենսդրությունը ևս նախատեսում է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտ, որը, սակայն, հնարավոր է համարվում դատապարտյալի կողմից ազատագրվման մեկ երկրորդը փաստացի կրելուց հետո: Ընդ որում, ամեն դեպքում այդ ժամկետը չի կարող պակաս լինել երեք ամսից: Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու չափանիշները Ֆրանսիայում ներառված են ոչ թե քրեական, այլ քրեական դատավարության օրենսգրքում, որի հոդված 729-ը սահմանում է, որ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատում հնարավոր է դատապարտյալի կողմից նշանակված պատժի առնվազն մեկ երկրորդը, իսկ քրեական օրենսգրքի հոդվածներ 132-8, 132-9, 132-10-ի իմաստով ռեցիդիվ դրսևորած անձանց պարագայում՝ երկու երրորդը փաստացի կրելուց հետո: Ցմահ ազատագրվման դատապարտված անձինք պատժից պայմանական վաղաժամկետ կարող են ազատվել նվազագույնը 15 տարի ժամկետով ազատագրվում կրելուց հետո:

Իսպանիայում դատապարտյալը սովորաբար կարող է պայմանական վաղաժամկետ ազատվել պատժի կրումից, եթե փաստացի կրել է պատժի երեք քառորդը, դրսևորել է անբասիր վարքագիծ և հիմք տվել կարծելու, որ հասարակություն վերադառնալու պարագայում նա այլևս հանցանք չի կատարի: Առանձին դեպքերում Իսպանիայի քրեական օրենսդրությունը թույլ է տալիս անձին պայմանական վաղաժամկետ ազատել նաև պատժի երկու երրորդը, իսկ բացառիկ դեպքերում՝ մեկ երկրորդը փաստացի կրելուց հետո, թեև օրենսդրությամբ հստակ չեն սահմանված այն չափանիշները, որոնք թույլ կտան տարբերակել, թե որ դեպքերում պետք է որպես պարտադիր պայման դիտվի պատժի 3/4-ը, իսկ որ դեպքերում՝ 2/3-ը կամ 1/2-ը կրած լինելը:

Մեծ Բրիտանիայում պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատում կարող է կիրառվել անբասիր վարք դրսևորած այն դատապարտյալի նկատմամբ, որը փաստացի կրել է պատժի մեկ երրորդը: Ընդ որում, այդ ժամկետը չի կարող

պակաս լինել 12 ամսից: Պայմանական վաղաժամկետ կարող են ազատվել նաև նրանք, ովքեր դատապարտված են ցմահ ազատազրկման:

ԱՄՆ-ում պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման հիմքերն ու պայմանները տարբեր նահանգներում նույնական չեն: Ընդհանուր մոտեցման համաձայն՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը թույլատրվում է ոչ պակաս, քան երեք հիմքերի միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- 1) եթե օրենքը կոնկրետ կատեգորիայի դատապարտյալների՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար արգելք չի նախատեսում (օրինակ՝ որոշ նահանգներում նման արգելք է սահմանված ցմահ ազատազրկման դատապարտվածների, ծանրացուցիչ հանգամանքներում սպանություն կատարած անձանց համար),
- 2) եթե դատապարտյալը փաստացի կրել է պատժի որոշակի ժամկետը,
- 3) եթե մարմինը, որի վրա դրված է դատապարտյալին պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցի լուծումը, գտնում է, որ տվյալ դատապարտյալը «իրեն լավ է դրսևորել» և ընդունակ կլինի ազատվելուց հետո գերծ մնալ նոր հանցանքներ կատարելուց, կատարել պատժից պայմանականորեն ազատված անձանց վարքի նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմնի ցուցումները և վտանգ չի ներկայացնի հասարակության համար:

ԱՄՆ-ի նահանգների մեծ մասում դատարանը դատավճիռ կայացնելիս սահմանում է, թե պատժի քանի տարին կրելուց հետո դատապարտյալը պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու իրավունք կստանա:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ գոյություն ունեցող միջազգային ստանդարտները ձևավորվել են մասնավորապես ՄԱԿ-ի և Եվրոպայի Խորհրդի կողմից: Այսպես, Միավորված ազգերի կազմակերպության կողմից Ազատազրկման հետ կապ չունեցող նվազագույն ստանդարտ կանոնների (Տոկիոյի Կանոններ) չորրորդ մասով սահմանված են դատապարտյալների կողմից հասարակություն վերադառնալու մեխանիզմներն ու անհրաժեշտ գործողությունները: Մասնավորապես, սահմանված է, որ իրավասու մարմինը պետք է իր տրամադրության տակ հետդատապարտման մի շարք այլընտրանքներ ունենա՝ ինստիտուցիոնալացումից խուսափելու և դատապարտյալների ինտեգրմանը նպաստելու նկատառումներից ելնելով: Իսկ նույն գլխի 9.4 կետի համաձայն՝ ազատման ցանկացած եղանակ պետք է հնարավորինս վաղ իրականացվի: ՄԱԿ-ի կողմից ընդունված մեկ այլ խումբ կանոնների, այն է՝ Բանգկոկի Կանոնների⁸ համաձայն՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման որոշումները պետք է կիրառելի լինեն նաև իզական սեռի դատապարտյալների համար: Թերևս պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ առավել մանրակրկիտ մոտեցում

⁸ Տե՛ս «Ազատությունից զրկելու հետ չկապված միջոցների վերաբերյալ» 1990 թվականի դեկտեմբերի 14-ի ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները (Տոկիոյի կանոններ):

ցուցաբերվել է Եվրոպայի Խորհրդի կողմից: Դեռևս 1973 թվականին ԵԽ կողմից ընդունվեցին Եվրոպական Բանտային Կանոնները⁹, որոնք վերանայվել և զարգացում են սպրել 2006 թվականին՝ ի պատասխան պատժողական քաղաքականության զարգացումներին: Այս կանոնները հիմնված են ՄԱԿ-ի ստանդարտ նվազագույն կանոնների վրա, որոնք սահմանում են դատապարտյալների և բանտային պայմանների վերաբերյալ ընդհանուր ճանաչում և ընդունում գտած սկզբունքներն ու պրակտիկան:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասով կանոնները սահմանում են ազատ արձակումից առաջ և հետո դատապարտյալներին հատուկ ծրագրերի ու միջոցառումների միջոցով տրամադրվող օժանդակության հիմնական միջոցները: Եվրոպայի խորհրդի կողմից 2003 թվականին ընդունվել է պայմանական ազատման վերաբերյալ /2003/22 հանձնարարականը՝ հիմք ընդունելով այն, որ պայմանական ազատումը նոր հանցագործության կատարումը կանխելու և դատապարտյալի պլանավորած ու վերահսկվող ինտեգրումն ապահովելու ամենաարդյունավետ միջոցներից մեկն է: Հանձնարարականի համաձայն՝ պայմանական ազատումը նշանակում է դատապարտյալի վաղաժամկետ ազատումը՝ հետազատման անհատականացված պայմանների ներքո: Ընդ որում, ներումն ու համաներումը այս սահմանման մեջ չեն մտնում: Հանձնարարականում տեղ գտած ընդհանուր սկզբունքների համաձայն՝ պայմանական ազատումը պետք է նպատակ հետապնդի օգնել դատապարտյալին բանտային կյանքից անցում կատարել հասարակական, օրինապահ կյանքի՝ հսկողության և հետազատման պայմաններ սահմանելու միջոցով: Ներպետական օրենքները պետք է նման հնարավորություն ընձեռեն բոլոր դատապարտյալներին՝ ներառյալ ցմահ ազատազրկվածներին: Վերը ներկայացված միջազգային ստանդարտների և ՀՀ-ում գործող համանման դրույթների համեմատությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ օրենսդրական դաշտն ու իրավակիրառ պրակտիկան դեռևս լրացումների և շտկումների կարիք ունեն: Այսպես, համաձայն վերը ներկայացված ԵԽ բանտային կանոնների՝ ազատ արձակումից բավականաչափ երկար ժամանակ առաջ դատապարտված բանտարկյալներին պետք է աջակցություն ցուցաբերել՝ հատուկ ընթացակարգերով և ծրագրերով, որոնք նրանց հնարավորություն կտան բանտային կյանքից անցում կատարել հասարակություն՝ օրինապահ կյանքի: Հաջորդ դրույթի համաձայն՝ ավելի երկար ժամկետներով պատիժներ կրող բանտարկյալների դեպքում պետք է քայլեր ձեռնարկել դեպի հասարակություն նրանց աստիճանական վերադարձը երաշխավորելու ուղղությամբ: Վերջինս հնարավոր է իրականացնել նախքան ազատ արձակվելը բանտում իրականացվող ծրագրերի միջոցով կամ վերահսկողության ներքո մասնակի կամ պայմանական ազատմամբ՝ համադրելով սոցիալական օժանդակության հետ: Հաջորդ կետի համաձայն՝ սոցիալական ծառայությունների կամ մարմինների ներկայացուցիչ-

⁹ <https://rm.coe.int/16806f5b92>

ներին պետք է հնարավորություն տրվի անհրաժեշտության դեպքում ցանկացած ժամանակ մուտք գործել բանտ և հանդիպել բանտարկյալների հետ՝ օգնելու վերջիններիս ազատ արձակմանը նախապատրաստվելու և ազատ արձակումից հետո իրականացվող խնամքի ծրագրեր պլանավորելու գործում¹⁰:

Եզրակացություն

Քննարկվող ինստիտուտի ցածր արդյունավետության պատճառները պետք է փնտրել թե՛ օրենսդրության և թե՛ իրավակիրառ ոլորտներում: Առաջին հերթին, էական բարեփոխումների կարիք ունի պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կիրառումն ապահովող ենթաօրենսդրական կարգավորումները, մասնավորապես ՀՀ արդարադատության նախարարի 2018 թվականի հունիսի 12-ի 336-Լ հրամանը:

Վերոշարադրյալի հիման վրա՝ պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի կողմից պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու և նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելու համատեքստում առկա է Չեկոյցների կազմման կառուցակարգը վերանայելու անհրաժեշտություն, ինչը հնարավորություն կտա առավել ամբողջական և համապարփակ պատկերացում կազմել դատապարտյալի անձի, պատժի կրման ընթացքում նրա դրսևորած վարքագծի, վերասոցիալականացման, պատժի մնացած մասը կրելու անհրաժեշտության բացակայության, ուղղման ճանապարհին կանգնած լինելու, իրավահպատակ վարքագիծ դրսևորելու հավանականության և պատժի նպատակներն իրագործված լինելու վերաբերյալ:

Իրավական ոչ հստակությունը, առանձին հասկացությունների օրենսդրական բնորոշման բացակայությունը խնդիրներ են ստեղծում այս ինստիտուտի կիրառման միատեսակությունն ապահովելիս և հաճախ հանգեցնում իրավակիրառ պրակտիկայում ծագող խնդիրների իրարամերժ լուծումների, սխալների: Օրինակ՝ առ այսօր հստակեցված չէ, թե ո՞րն է «դատապարտյալի վերասոցիալականացման» այն աստիճանը, որը բավարար է կոնկրետ անձին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ նման ազատումը մերժելու համար, կամ ի՞նչ չափանիշների հիման վրա պետք է որոշվի այդ աստիճանը: Բովանդակային վերանայման կարիք ունի պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատված դատապարտյալների հետ «փորձաշրջանի» ընթացքում իրականացվող աշխատանքների շրջանակը՝ հասարակությունում նրանց վերաինտեգրումն ապահովելու, օրինապահ վարքագիծ դրսևորելու ունակություններ ձևավորելու և դրանք ամրապնդելու առումով: Ներկայումս նման գործունեություն թեև իրականացվում է ՀՀ արդարադատության նախարարության պրոբացիայի ծառայության կողմից, սակայն դատապարտյալի հետ տարվող «աշխատանքը», որպես

¹⁰ Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգի առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում, Հ. Հարությունյան, Հ. Ալումյան:

կանոն, սահմանափակվում է նրանց վարքագծի նկատմամբ ձևական վերահսկողություն սահմանելով: Բնականաբար, բարձրացված խնդիրների լուծումը գուտ օրենսդրական մակարդակում սահմանափակվել չի կարող և անհրաժեշտ է նաև ապահովել այս ինստիտուտի կիրառման համակարգային տարրը, մասնավորապես՝ որակյալ պրոֆեսիոնալ կադրերով ապահովված պրոբացիայի ծառայության ձևավորմամբ, որը ևս ներկայիս սոցիալ-տնտեսական պայմաններում մարտահրավեր է ՀՀ իրավական համակարգի համար: Վերոգրյալը մի մասն է միայն պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կիրառման հիմնախնդիրների, որոնք, սակայն, արդեն իսկ վկայում են սույն աշխատության արդիականության մասին:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ քրեական օրենսգիրք
RA Criminal Code
2. ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրք
RA Criminal Executive Code
3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք
RA Criminal Procedure Code
4. ՀՀ քրեակատարողական իրավունք, Հ. Մ. Խաչիկյան
Criminal law of the Republic of Armenia. Khachikyan Kh. M.
5. ՀՀ դատախազության տարեկան գործունեության վերաբերյալ հաղորդումներ ՀՀ Ազգային ժողով
Report of 2018 on activities of the RA prosecutor’s office
6. Եվրախորհրդի նախարարների կոմիտեի «Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին» հանձնարարական
Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe “On parole from serving the sentence”.
7. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Գարիկ Ստեփանի Դավթյանի վերաբերյալ նախադեպային որոշումը
The precedent decision of the RA Court of Cassation regarding Garik Stepani Davtyan
8. Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգի առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում, Հ. Հարությունյան, Հ. Ալումյան
Features of the parole system in the Republic of Armenia, H. Harutyunyan, H. Alummyan
9. Amur v. France, գանգատ թիվ 19776/92, 1996 թվականի հունիսի 25-ի վճիռ
Amur v. France, Complaint No. 19776/92, Judgment of June 25, 1996

Vahan Harutyunyan

*Prosecutor of the Department for Cases of Crimes against the
Fundamentals of the Constitutional Order, State and Public
Security of the Prosecutor General's Office of the
Republic of Armenia, First Rank Counsellor of Justice*

INSTITUTE OF CONDITIONAL EARLY RELEASE IN THE REPUBLIC OF ARMENIA¹

Abstract

The article refers to the analysis of the institution of parole from the further serving of the sentence of persons sentenced to a certain term or life imprisonment in the Republic of Armenia, in particular, the current and previous legislative regulations, the changes made, their comparison, the problems arising in practice, as well as the possible new legislative changes for their solution.

In the article, an attempt was made to outline in the most accessible and accessible way possible the legislative regulations regarding early release from punishment, one of the fundamental rights of persons sentenced to life imprisonment or a certain period of imprisonment, which is an important and integral part of the penal legislation during the formation of the new legal system after the achievement of independence in the Republic of Armenia, because in practice the majority of complaints among convicts relate to the problems arising in the process of their parole.

An analysis was made of both the previously existing legal regulations and the new legal regulations that came into force on July 1, 2022, and their differences were also analyzed.

The article also describes the legal positions expressed in precedent decisions of the RA Court of Cassation regarding the parole of persons sentenced to life imprisonment or a certain period of imprisonment, as well as the international practice regarding it. The current legislative regulations in the Republic of Armenia were compared with the international practice.

Accordingly, the Order 336-L of the RA Minister of Justice of June 12, 2018, which is a cornerstone in the process of parole for persons sentenced to life or a certain term of imprisonment, needs to be amended and amended in terms of assessing and summarizing the standards of convicts.

Keywords: punishment; parole; release; international experience; legislation; code; cassation; criminal; penitentiary.

¹ The article was presented on 01.09.2023 and was reviewed on 25.03.2024.

Ваан Арутюнян

*Прокурор управления по преступлениям против основ конституционного строя, государства и общественной безопасности
Генеральной прокуратуры Республики Армения,
советник юстиции первого класса*

ИНСТИТУТ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ¹

Абстракт

В статье речь идет об анализе института досрочного условно-досрочного освобождения для лиц, осужденных к определенному сроку или пожизненному заключению в Республике Армения, в частности, законодательных норм, изменений, проблем, возникающих на практике, возможных новых законодательных изменений для их решения.

В статье предпринята попытка в максимально доступной форме изложить законодательные нормы, касающиеся досрочного освобождения от наказания, одного из основных прав лиц, приговоренных к пожизненному или определенному сроку лишения свободы, что является важной и неотъемлемой частью уголовного законодательства в период формирования новой правовой системы после обретения независимости Республики Армения, поскольку на практике большинство жалоб осужденных связаны с проблемами, возникающими в процессе их условно-досрочного освобождения. Был проведен анализ как ранее существовавших правовых норм, так и новых правовых норм, вступивших в силу с 1 июля 2022 года, а также проанализированы их различия.

В статье также описываются правовые позиции, выраженные в прецедентных решениях Кассационного суда РА относительно условно-досрочного освобождения лиц, приговоренных к пожизненному заключению или определенному сроку лишения свободы, а также международная практика по этому поводу. Действующее законодательное регулирование Республики Армения было сопоставлено с международной практикой.

Соответственно, в Приказ Министра юстиции РА от 12 июня 2018 года 336-Л, который является краеугольным камнем в процессе условно-досрочного освобождения лиц, приговоренных к пожизненному или определенному сроку лишения свободы, необходимо внести изменения и дополнения в части оценки и обобщение стандартов осужденных.

Ключевые слова: наказание; условно-досрочное освобождение; освобождение; международный опыт; законодательство; кодекс; кассация; уголовный; пенитенциарный процесс.

¹ Статья была представлена 01.09.2023 и прошла рецензирование 25.03.2024.